WICIPEDIA

Affrica

Erthygl am y cyfandir yw hon. Am ystyron eraill gweler Affrica (gwahaniaethu).

Affrica neu **Yr Affrig** yw'r cyfandir mwyaf ond un yn nhermau arwynebedd a phoblogaeth, yn dilyn Asia. Mae tua 30,370,000 km² o dir yn Affrica – gan gynnwys ei hynysoedd cyfagos – sef 5.9% o arwynebedd y Ddaear, a 20.3% o arwynebedd tir y Ddaear. Mae dros 840,000,000 o bobl (2005) yn byw yng 61 tiriogaeth Affrica, sef dros 12% o boblogaeth ddynol y byd.

Map o'r byd yn dangos Affrica

Cynnwys

- **Daearyddiaeth**
- **Hanes**
- **Gwleidyddiaeth**
  - Affrica Drefedigaethol
- **Economi**
- **Ieithoedd**
- **Gwledydd Affrica**
  - Gogledd Affrica
  - Gorllewin Affrica
  - Canolbarth Affrica
  - Dwyrain Affrica
    - Corn Affrica
  - De Affrica
- **Gweler hefyd**

Delwedd cyfansawdd lloeren o Affrica

Daearyddiaeth

Prif erthygl: Daearyddiaeth Affrica

Affrica yw'r mwyaf o'r tri allaniad deheuol enfawr o brif fàs arwynebedd y Ddaear. Mae ganddi arwynebedd o tua 30,360,288 km² (11,722,173 mi sg); gan gynnwys yr ynysoedd.

Saif y Môr Canoldir rhwng Affrica ac Ewrop, tra bod Culdir Suez yn ei chysylltu ag Asia (mae Camlas Suez yn gorwedd rhyngddynt), sydd 130 km (80 milltir) o led (yn nhermau gwleidyddol, ystyrir penrhyn Sinai yn yr Aifft, sydd i'r dwyrain o Gamlas Suez, fel rhan o Affrica hefyd).

O'r pwynt mwyaf gogleddol, sef Cap Blanc (Ra’s al Abyad) yn Tiwnisia (37°21′ G), i'r pwynt mwyaf deheuol, sef Penrhyn Agulhas yn Ne Affrica (34°51′15″ D), mae pellter o tua 8,000 km (5,000 milltir). O'r pwynt mwyaf gorllewinol sef Cap-Vert yn Senegal, 17°33′22″ Gn, i'r pwynt mwyaf dwyreiniol sef Ras Hafun yn Somalia, 51°27′52″ Dn, mae pellter o tua 7,400 km (4,600 milltir).

Mae arfordir Affrica 26,000 km (16,100 milltir) o hyd. Wrth gymharu hyn ag Ewrop, sydd ag arwynebedd o 9,700,000 km² (3,760,000 mi sg); yn unig, tra bod hyd ei harfordir oddeutu 32,000 km (19,800 milltir), gwelwn fod siâp amlinelliad Affrica yn nodweddiadol rheolaidd, tra bod arfordir Ewrop yn llawn o ddanheddiadau dwfn.

Affrica yn y ddelwedd *Blue marble*, efo Antarctica i'r dde, a'r Sahara ac Arabia ar frig y glob.

Map topograffigol o Affrica.

Hanes

Prif erthygl: Hanes Affrica

Mae Affrica yn gartref i'r tir cyfannedd hynaf ar y ddaear, â'r hil ddynol yn tarddu o'r cyfandir yma. Yn ystod blynyddoedd canol yr ugeinfed ganrif, darganfu anthropolegwyr nifer o ffosilau a thystiolaeth o weithgaredd ddynol, mor gynnar â 7 miliwn o flynyddoedd yn ôl, efallai. Darganfu'r teulu Leakey enwog (sydd â chysylltiadau â Phrydain ag Affrica), gweddillion ffosilaidd nifer o rywogaethau o fodau dynol cynnar, oedd yn debyg i epaod, megis *Australopithecus afarensis* (wedi'i ddyddio'n radiometregol i 3.9–3.0 miliwn o flynyddoedd CC), *Paranthropus boisei* (2.3–1.4 miliwn CC) a *Homo ergaster* (c. 600,000–1.9 miliwn CC). Credir eu bod wedi esblygu'n ddyn modern. Mae'r rhain yn ddarganfyddiadau pwysig yn astudiaeth esblygiad dynol.

Datblygodd Affrica nifer o wareiddiaid unigryw, er enghraifft gwareiddiad yr Hen Aifft a Kush, Ethiopia, Simbabwe Fawr, ymerodraeth Mali a theyrnasoedd y Maghreb.

Yn 1482, sefydlodd y Portiwgaliaid y gyntaf o nifer o orsafoedd masnachu ar hyd arfordir Gini, yn Elmina. Y prif nwyddau a fasnachwyd oedd caethweision, aur, ifori a sbeisiau. Cafodd darganfyddiad America yn 1492 ei ddilyn gan ddatblygiad mawr yn y fasnach caethweision.

Ond ar yr un pryd roedd caethwasiaeth yn dod i ben yn Ewrop, ar ddechrau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg, dechreuodd y pweroedd ymerodraethol Ewropeaidd "Ymgiprys am Affrica". Meddiannon nhw ran fwyaf o'r cyfandir, a chreu nifer o wladwriaethau a chenhedloedd trefedigaethol, gan adael ddim ond dwy genedl annibynnol: Liberia, gwladfa'r Americanwyr Duon, ac Ethiopia. Parhaodd y feddiannaeth tan ddiwedd yr Ail Ryfel Byd. Wedi hynny, fe enillodd y gwladwriaethau trefedigaethol annibyniaeth yn raddol, ac erbyn hyn maent i gyd yn annibynnol.

Heddiw, mae Affrica'n gartref i dros 50 o wledydd annibynnol, ac mae gan bob un ond am ddau yr un ffiniau a luniwyd yn ystod oes gwladychiaeth Ewropeaidd.

Gwleidyddiaeth

Affrica Drefedigaethol

Fe ddi-sefydlogodd gwladychiaeth cytbwysedd grwpiau ethnig niferus y cyfandir, effaith sydd i'w deimlo yng ngwleidyddiaeth Affrica hyd heddiw. Cyn dylanwad Ewropeaidd, nid oedd ffiniau cenedlaethol yn llawer o broblem, ac ar y cyfan fe ddilynodd Affricanwyr arferion ardaloedd eraill y byd, megis Arabia, lle'r oedd tiriogaeth grŵp yn gyfath â'i ddylanwad milwrol neu fasnachol. Roedd gan yr arferiad Ewropeaidd o lunio ffiniau o gwmpas tiriogaethau, i'w arwahanu o diriogaethau'r pŵeroedd trefedigaethol eraill, yr effaith o arwahanu grwpiau ethnig cyfagos, neu orfodi gelynion traddodiadol i gyd-fyw, heb wahandir rhyngddynt. Er enghraifft, er bod Afon y Congo yn ymddangos fel ffin ddaearyddol naturiol, roedd pobl y ddwy ochr yn rhannu iaith, diwylliant a sawl tebygrwydd arall. Roedd rhaniad y tir rhwng Gwlad Belg a Ffrainc ar hyd yr afon yn arwahanu'r grwpiau yma o'i gilydd. Roedd y rhai oedd yn byw yn y Sahara neu'r Sahel ac wedi arfer masnachu dros y cyfandir am ganrifoedd yn gorfod croesi "ffiniau" oedd yn bodoli dim ond ar fapiau Ewropeaidd.

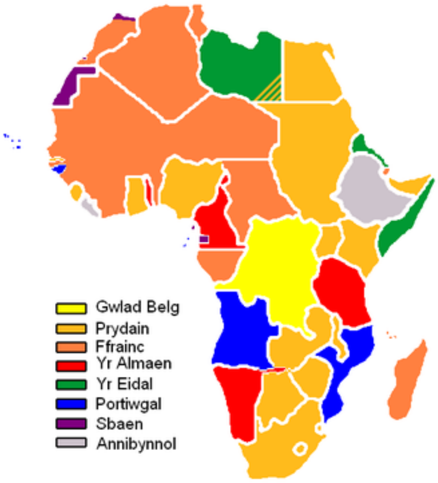

Map yn dangos ceisiadau Ewropeaidd i'r Affrig ar ddechrau'r Rhyfel Byd Cyntaf

Economi

Affrica yw gyfandir cyfannedd tlotaf y byd: darganfu Adroddiad Datblygiad Dynol (http://hdr.undp.org/) 2003 y Cenhedloedd Unedig (o 175 o wledydd) caiff safleoedd 151 (Gambia) i 175 (Sierra Leone) eu cymryd i gyd gan wledydd Affricanaidd.

Fe gafodd Affrica trawsnewidiad ansefydlog ac ansicr o wladychiaeth, ac mae effeithiau hyn i'w gweld o hyd; mae cynnydd llygredigaeth ac unbennaeth wedi cyfrannu'n sylweddol i'r sefyllfa economaidd wael. Er bod tyfiant cyflym yn Tsieina ac India erbyn hyn, a thyfiant cymedrol yn America Ladin, wedi codi miliynau tu hwnt i fywoliaeth ymgynhaliol, mae Affrica wedi symud tuag yn ôl yn nhermau masnach dramor, buddsoddiad, ac incwm y pen. Mae gan y tlodi yma effeithiau eang, yn cynnwys disgwyliad oes is, trais, ac ansefydlogrwydd – ffactorau sydd yn eu tro'n gwaethygu'r tlodi.

Mae llwyddiannau economaidd y cyfandir yn cynnwys Botswana a De Affrica, sydd wedi datblygu cymaint bod ganddo gyfnewidfa stoc aeddfed ei hun. Mae dwy brif reswm am hyn: cyfoeth nwyddau naturiol y wlad (prif gynhyrchydd aur a diemyntau'r byd); a system gyfreithiol sefydledig y wlad. Hefyd mae gan De Affrica mynediad i gyfalaf economaidd, nifer o farchnadoedd a llafur medrus. Mae gwledydd Affricanaidd eraill (megis Ghana) yn gwella'n gymharol, ac mae gan rai (megis yr Aifft) hanes hir o lwyddiant masnachol ac economaidd.

Economi Affrica

Poblogaeth:	887 miliwn (14%)
CMC (PPP):	US$1.635 triliwn
CMC (Pres):	$558 biliwn
CMC/pen (PPP):	$1,968
CMC/pen (Pres):	$671
Cynnydd blynyddol	0.74% (1990–

yn	2002)
CMC y pen:	
Incwm y 10% top:	44.7%
Miliwnyddion:	0.1 miliwn (0.01%)
Poblogaeth sy'n byw ar lai na $1 y dydd:	36.2%
Dyled allanol fel canran o CMC	60.7 (1998)
Taliadau dyled allanol fel canran o CMC	4.2%
Derbyniad cymorth tramor fel canran o CMC	3.2% (2001)
Amcangyfrif incwm benywaidd	51.8% o'r incwm gwrywaidd

Ieithoedd

Prif erthygl: Ieithoedd Affrica

Mae rhan fwyaf o amcangyfrifon yn dweud fod gan Affrica dros fil o ieithoedd. Mae yna bedwar prif deulu ieithyddol sy'n frodorol i Affrica.

- Mae'r ieithoedd ***Affro-Asiatig*** yn deulu ieithyddol o tua 240 o ieithoedd a 285 miliwn o bobl yng Ngogledd Affrica, Dwyrain Affrica, y Sahel, a De Orllewin Asia.
- Mae'r ieithoedd ***Nilo-Saharaidd*** yn cynnwys dros gant o ieithoedd siaradwyd gan 30 miliwn o bobl. Siaradir ieithoedd Nilo-Saharaidd yn bennaf yn Tsiad, Swdan, Ethiopia, Iwganda, Cenia, a gogledd Tansanïa.
- Siaradir ieithoedd ***Niger-Congo*** dros ran fwyaf o'r tir i dde'r Sahara. Mae siwr o fod yn deulu iaith fwyaf y byd yn nhermau ieithoedd gwahanol. Mae nifer sylweddol ohonynt yn ieithoedd Bantu.
- Mae'r teulu iaith ***Khoisan*** yn cynnwys tua 50 o ieithoedd siaradir gan 120 000 o bobl yn Ne Affrica. Mae rhan fwyaf o'r ieithoedd Khoisan mewn perygl. Ystyrir y bobl Khoikhoi a San yn drigolion gwreiddiol y rhan yma o Affrica.

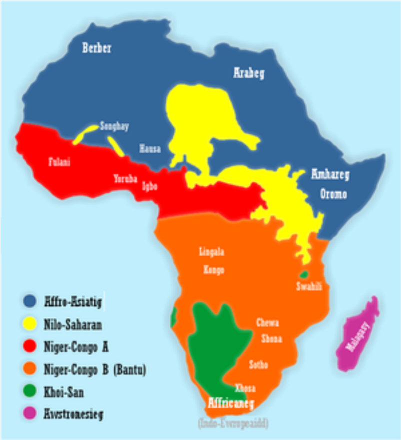
Berber
Arabeg
Songhay
Hausa
Fulani
Yoruba
Igbo
Amhareg
Oromo
Lingala
Kongo
Swahili
Chewa
Shona
Sotho
Xhosa
Affricaneg
(Indo-Ewropeaidd)
Malagasy
● Affro-Asiatig
● Nilo-Saharan
● Niger-Congo A
● Niger-Congo B (Bantu)
● Khoi-San
● Awstronesieg

Map yn dangos dosbarthiad teuluoedd iaith Affricanaidd a rhai o brif ieithoedd Affrica. Mae'r teulu Affro-Asiatig yn ymestyn o'r Sahel i Dde Orllewin Asia. Rhannwyd Niger-Congo i ddangos maint is-deulu Bantu.

Gwledydd Affrica

Gogledd Affrica

Prif erthygl: Gogledd Affrica

Mae llawer o dir Gogledd Affrica yn sych iawn ac yn llawn diffeithiwch. Adnabyddir rhanbarth gorllewinol Gogledd Affrica fel y Maghreb.

- Yr Aifft
- Algeria
- De Swdan
- Libia
- Moroco (a Gorllewin Sahara)
- Swdan
- Tiwnisia

Gorllewin Affrica

Prif erthygl: Gorllewin Affrica

- Benin
- Bwrcina Ffaso
- Cabo Verde
- Arfordir Ifori
- Y Gambia
- Ghana
- Gini
- Gini Bisaw
- Liberia
- Mali
- Mawritania
- Niger
- Nigeria
- Senegal
- Sierra Leone
- Togo

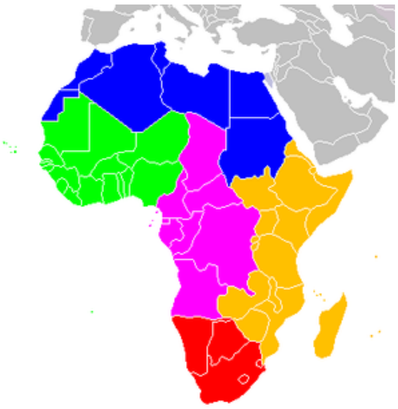

Rhanbarthau Affrica:
🟦 Gogledd Affrica
🟩 Gorllewin Affrica
🟪 Canolbarth Affrica
🟧 Dwyrain Affrica
🟥 De Affrica

Canolbarth Affrica

Prif erthygl: Canolbarth Affrica

Mae canol Affrica wedi ei gorchuddio â fforestydd, ac mae'n boeth a gwlyb iawn yno. Mae'r cyhydedd yn mynd trwy ganol Affrica.

- Angola
- Camerŵn
- Gweriniaeth Canolbarth Affrica
- Gini Gyhydeddol
- Gabon
- Gweriniaeth y Congo (Brazzaville)
- Gweriniaeth Ddemocrataidd Congo (neu "Congo Kinshasa": hen enw Saïr)
- São Tomé a Príncipe
- Tsiad

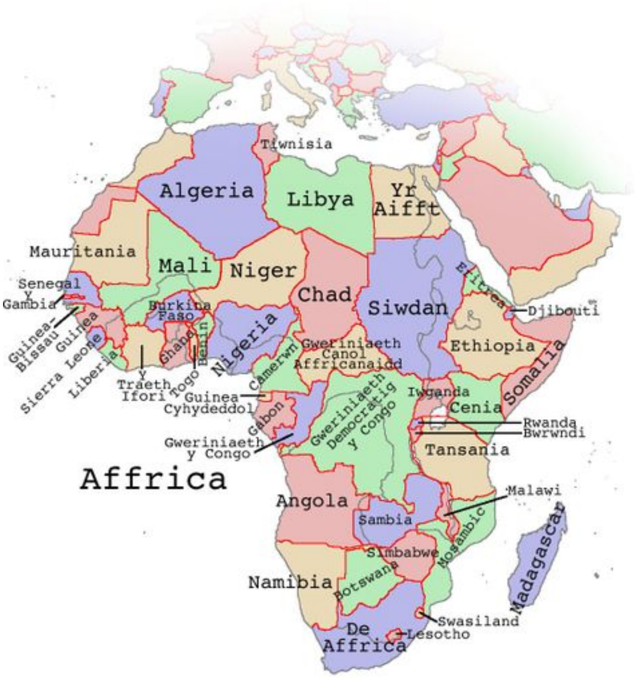
Tiwnisia
Algeria
Libya
Yr Aifft
Mauritania
Mali
Niger
Senegal
Y Gambia
Chad
Siwdan
Eritrea
Djibouti
Ethiopia
Guinea-Bissau
Guinea
Sierra Leone
Liberia
Burkina Faso
Ghana
Togo
Benin
Nigeria
Camerŵn
Gweriniaeth Canol Affricanaidd
Somalia
Y Traeth Ifori
Guinea Cyhydeddol
Gabon
Gweriniaeth y Congo
Gweriniaeth Democratig y Congo
Iwganda
Cenia
Rwanda
Bwrwndi
Tansania
Affrica
Angola
Sambia
Malawi
Mosambic
Simbabwe
Madagascar
Namibia
Botswana
Swasiland
Lesotho
De Affrica

Dwyrain Affrica

Prif erthygl: Dwyrain Affrica

- Bwrwndi
- Cenia
- Comoros
- Madagasgar
- Malawi
- Mawrisiws
- Mosambic
- Rwanda
- Sambia
- Seychelles
- Simbabwe
- Tansanïa
- Wganda

Corn Affrica

Prif erthygl: Corn Affrica

- Jibwti
- Eritrea
- Ethiopia
- Somalia

De Affrica

Prif erthygl: De Affrica (rhanbarth)

- Botswana
- De Affrica
- Eswatini
- Lesotho
- Namibia

Gweler hefyd

- Corn Affrica
- Y Maghreb
- Y Dwyrain Canol
- Gangnihessou

v · t · e (https://cy.wikipedia.org/w/index.php?title=Nodyn:Cyfandiroedd_y_Ddaear&action=edit)

Cyfandiroedd y Ddaear

Affrica

Yr Antarctig

Asia

Awstralia

Ewrop

Gogledd America

De Ame

Affrica-Ewrasia

Yr Amerig

Ewrasia

Oceania

Cyn-uwchgyfandiroedd	Cyfandiroedd Hanesyddol
Gondwana · Laurasia · Pangaea · Pannotia · Rodinia · Columbia · Kenorland · Nena · Sclavia · Ur · Vaalbara	Amazonia · Arctica · Asiamerica · Atlantica · Avalonia · Baltica · Cimmeria · Craton Congo · I Kalaharia · Kazakhstania · Laurentia · Gogledd Tsieina · Siberia · De Tsieina · Ind

Gweler hefyd Rhanbarthau'r Ddaear

Categori

Rhanbarthau'r Ddaear

	Affrica	Canolbarth · De Dwyrain · Gogledd · Gorllewin		**Oceania**	Awstralasia · Melanesia · Micronesia · Polynesia
	Yr Amerig	Canolbarth · Y Caribî · De · Eingl · Gogledd · Lladin		**Y Pegynau**	Yr Antarctig · Yr Arctig
	Asia	Canolbarth · De · De-ddwyrain · De-orllewin · Dwyrain · Gogledd		**Arall**	Asia-Cefnfor Tawel · Is-gyfandir India · Y Dwyrain Canol · Y Dwyrain Pell
	Ewrop	Canolbarth · De Dwyrain · Gogledd · Gorllewin		**Cefnforoedd**	Arctig · Byd · De India · Iwerydd · Tawel

Gweler hefyd: Cyfandiroedd y Ddaear

Chwiliwch am ***Affrica*** yn Wiciadur.

Wedi dod o "https://cy.wikipedia.org/w/index.php?title=Affrica&oldid=10241006"

Newidiwyd y dudalen hon ddiwethaf ar 29 Ebrill 2020, am 07:31.

Mae testun y dudalen ar gael dan drwydded Creative Commons Attribution-ShareAlike; gall fod telerau ychwanegol perthnasol. Gweler Telerau Defnyddio'r Drwydded am fanylion pellach.